

ВПЛИВ К. ТРИЛЬОВСЬКОГО НА ФОРМУВАННЯ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ

INFLUENCE OF K. TRILLIOVSKYI ON THE FORMATION OF LEGAL CONSCIOUSNESS OF THE UKRAINIAN POPULATION OF EASTERN GALICIA

Биков О.М., д. ю. н.,
старший науковий співробітник,
професор кафедри теорії та історії держави і права
Університет «КРОК»
<https://orcid.org/0000-0003-4965-696X>

На основі вивчення освітньої, науково-публіцистичної та політико-правової діяльності К. Трильовського, з'ясовано його вплив на формування правової свідомості населення Східної Галичини. Показано, що правова свідомість українського населення формувалася через досвід боротьби за свої права, які постійно порушувалися місцевою польською адміністрацією. За цих умов зросло значення нової української інтелігенції – адвокатів у правовому захисті українського населення. Доведено, що К. Трильовський завдяки юридичній освіті та адвокатській практиці мав матеріальні ресурси, а також необхідні знання для надання правової допомоги українському населенню, чим відновлював довіру і повагу до законів. Діяльність К. Трильовського у сфері формування правової свідомості галичан можна розглядати у двох площинах: 1) формування теоретичної правової свідомості, що відбувалося шляхом науково-публіцистичної діяльності; 2) формування побутової правової свідомості через практичну діяльність. Показано, що головними формами впливу на правову свідомість була правова агітація, яка включала колективні та індивідуальні бесіди, виступи на мітингах, вічах; юридичну практику – через адвокатську діяльність та часто безоплатну допомогу, яку надавав К. Трильовський, українське населення отримувало досвід у правозахисній сфері. Крім того, встановлено, що засобами формування правої свідомості, які опосередковано використовував К. Трильовський були культурно-освітні та економічні товариства, друковані видання та науково-публіцистична література з правових питань. Окремо охарактеризовано парламентську діяльність К. Трильовського, який у своїх виступах викривав факти зловживань і правопорушень місцевої адміністрації, чим змушував удосконалювати чинне законодавство Австро-Угорської імперії. Одним із центральних питань, на захист яких ставав К. Трильовський як парламентарій – виборчі та мовні права.

Ключові слова: адвокатська діяльність, віче, депутат, державотворення, К. Трильовський, права, правова свідомість, право творення, селяни, Східна Галичина.

Based on the study of educational, scientific, journalistic, political and legal activities of K. Trilliovski, his influence on the formation of legal consciousness of the population of Eastern Galicia is determined. It is shown that the legal consciousness of the Ukrainian population was formed through the negative experience of struggle for their rights, which were constantly violated by the local Polish administration. Under these conditions, the importance of the new Ukrainian intelligentsia – lawyers in the legal protection of the Ukrainian population increased. It is proved that K. Trilliovski, thanks to his legal education and practice as a lawyer, had the material resources and the necessary knowledge to provide legal assistance to the Ukrainian population, thereby restoring trust and respect for the law. K. Trilliovski's activities in the field of formation of legal consciousness of Galicians can be viewed in two ways: 1) the formation of theoretical legal consciousness, which took place through scientific and journalistic activities; 2) the formation of everyday legal consciousness through practical activities. It is shown that the main forms of influence on legal consciousness were legal agitation, which included collective and individual conversations, speeches at rallies and meetings; legal practice – through the advocacy and often free assistance provided by K. Trilliovski, the Ukrainian population gained experience in the human rights sphere. In addition, it is established that the means of forming legal consciousness indirectly used by K. Trilliovski were cultural, educational and economic societies, printed publications and scientific and journalistic literature on legal issues. The author also describes the parliamentary activity of K. Trilliovski, who in his speeches exposed the facts of abuses and offences of the local administration, thus forcing the improvement of the current legislation of the Austro-Hungarian Empire. One of the central issues that K. Trilliovski defended as a parliamentarian was electoral and language rights.

Key words: advocacy, viche, deputy, state formation, K. Trilliovski, rights, legal consciousness, right of creation, peasants, Eastern Galicia.

Постановка проблеми. Курс на євроінтеграцію є магістральним напрямом зовнішньої політики України, оскільки виступає гарантією економічної і національної стабільності країни. В свою чергу, євроінтеграція передбачає гармонізацію українського та європейського права. Однак, українська держава долає багато проблем, пов'язаних з її досвідом перебування в рамках тоталітарної системи, серед яких і подолання деформацій правової свідомості. Останні зумовлені прийняттям українською владою часто популістських законів, з метою отримання політичних бонусів, маніпулювання законами чиновниками, порушення прав і свобод людини. Подібна ситуація є вкрай небезпечною для функціонування держави, адже за таких умов суспільство втрачає віру у можливість держави забезпечити та захистити права громадянина, що провокує нестабільну ситуацію в державі. Правосвідомість сприяє підвищенню рівня правової культури, участі у формуванні правової культури, участі у формуванні законів та верховенства права. Окрім проведення системних реформ з метою підвищення правової свідомості населення, важливим є врахування національного досвіду формування правової свідомості.

Постановка завдання. Метою статті є аналіз впливу громадсько-політичної, професійної та національно-культурної діяльності К. Трильовського на формування правової свідомості українського населення Східної Галичини.

Аналіз останніх досліджень. Питання українського державотворення, участь у цих процесах К. Трильовського, його громадсько-політична діяльність, прямо чи опосередковано стала предметом зацікавлення багатьох істориків, теоретиків права, представників галузевих дисциплін, а саме: І. Андрухів, П. Арсенич, І. Гловацького, В. Гловацького, М. Петріва, Т. Гуменюк, С. Кобути. Однак, попри широковідому діяльність К. Трильовського, його безпосередній і опосередкований вплив на сприйняття населенням Східної Галичини правової реальності досі залишається недостатньо вивченим.

Виклад основного матеріалу. Категорія «правова свідомість» є важливою характеристикою правової системи країни і відображає якісний стан правового життя суспільства. Однак саме поняття «правова свідомість» є одним з найбільш дискусійних у сучасній науці, оскільки є однією з форм суспільної свідомості і перебуває у взаємозв'язку з усіма іншими її формами (політичною, етичною,

філософською, релігійною та іншими свідомостями. За визначенням О. Скакун, ключовим пунктом правосвідомості є усвідомлення людьми цінностей природного права, прав і свобод людини і оцінка чинного права з погляду його відповідності загальнолюдським цінностям, що знайшли закріплення в міжнародних документах про права людини. Правосвідомість не тільки відображає ставлення індивіда до правової дійсності, а й спрямовує її певні зміни в правовому середовищі, прогнозує і моделює їх [10, с. 461–462].

В правовій свідомості відбивається ставлення суб'єкта до права, юридичної практики, поведінки (діяльності) інших суб'єктів правовідносин, їх оцінка. Правосвідомість виявляється на всіх стадіях механізму правового регулювання, впливає на функціонування практично кожного елемента правової системи [9, с. 785].

Розглядаючи структуру правосвідомості, розрізняють два основні її елементи: правова ідеологія – сукупність принципів, теорій, концепцій, що формуються внаслідок наукового узагальнення правового розвитку суспільства, та правова психологія – сукупність правових почуттів, емоцій, оцінок, настроїв, які домінують у суспільстві, виявляються у громадській думці [5, с. 198]. Правова свідомість, є результатом процесу правової соціалізації особи, під яким розуміють входження особи до правового середовища, послідовне набуття нею правових знань, засвоєння правових цінностей, ідеалів і культурних надбань суспільства, процеси їх утілення в правомірній поведінці суб'єкта, його правовій активності [11, с. 39]. Правова свідомість відображається на правовій поведінці окремого індивіда.

Більшість українського суспільства Галичини початку ХХ ст. було малоосвіченим (на кінець ХІХ ст. кількість неписьменних у Східній Галичині становила 66,4 %, на Буковині – 75 %), а отже рівень політичної і правової свідомості був невисоким. Однак, політика Австро-Угорської влади, яка декларувала загальні демократичні права людей (рівність перед законом, недоторканність приватної власності, свободу совісті, слова, друку, зборів, створення політичних і громадських об'єднань, право на освіту і вільний вибір право на захист особистої свободи, а також рівноправність усіх народів імперії) та діяльність української інтелігенції (переважно греко-католицького духовництва), сприяли зростанню політичної активності українського суспільства. Попри це українському населенню не вистачало базових знань про свої права та механізми їх захисту. Оскільки більшість населення Галичини було зайняте у сфері сільського господарства, то правова свідомість формувалася у сфері забезпечення їх прав саме у цій галузі, де правосвідомість виконувала оцінкову функцію (за допомогою якої дається оцінка конкретним життєвим обставинам як юридично значимим). Однак вони базувалися емоційно-психологічному (почуттях) компоненті правової свідомості, а не раціонально-ідеологічних (знань), виходячи з розуміння справедливо – несправедливо.

Формування правової свідомості здійснюється державою цілеспрямовано, за допомогою її органів і установ. Інститутами формування правосвідомості є сім'я,

школа, навчальні заклади, соціальні групи, публікація відповідних книг, періодичних видань, які стосуються конкретних законів. Крім того, на формування правової свідомості впливає ряд чинників: процес реалізації і застосування правових норм державними органами, процес правотворчості, стан законності та правопорядку, розвиток суспільних правовідносин [13]. Однак, оскільки в українців не було власної держави, функцію формування правової свідомості взяла на себе українська інтелігенція. Основну роль у цьому процесі відігравали люди, які мали необхідні знання у сфері права і могли займатися правовою просвітою. До цієї категорії належала нова українська еліта – адвокатська спільнота.

Діяльність К. Трильовського у сфері формування правової свідомості галичан можна розглядати у двох площинах: 1) формування теоретичної правової свідомості, що відбувалося шляхом науково-публіцистичної діяльності; 2) формування побутової правової свідомості через практичну діяльність. Ще будучи студентом, з 1884 року К. Трильовський розпочав активну організаційну, агітаційну та культурно-просвітню роботу серед населення Гуцульщини та Покуття. У 1884 р. він, разом з І. Кийваном та І. Сандуляком, заснував першу читальню «Просвіти» в с. Карлів Снятинського повіту. Остання ж, як відомо, займалася книговидавничою справою, створенням економічних структур («Сільський господар», «Масло союз», «Крайовий кредитовий союз»), молодіжних («Сокіл», «Січ»), освітніх («Руське педагогічне товариство»). У Снятині за ініціативи Кирила Трильовського було засноване бібліотечне товариство «Наука» [12, с. 71] та перший кооператив на Покутті – «Народна спілка» (1904) в с. Спасі Коломийського повіту. Це сприяло активізації економічної діяльності українського селянства, що відіграло важливу роль у розвитку сільського господарства, створювало сприятливі умови для піднесення матеріального добробуту українського селянства і в свою чергу зростанню зацікавленості політичними і правовими питаннями. Крім того спостерігалася політизація у діяльності «Просвіт», що безперечно, стимулювало розвиток національної та правової свідомості народу, розуміння ролі та значення того чи іншого правового інституту в процесі суспільного розвитку [1, с. 161].

У 1891 р. на Покутті створено політичне товариство «Народна Воля», до складу керівного осередку якого увійшов К. Трильовський. Своїм завданням товариство висунуло ряд завдань політичного і правового характеру: скликати по всій території Східної Галичини збори, віча, влаштувати відчити для вирішення політичних, національно-культурних і економічних питань; друкувати радикальні часописи, відозви, книги; спрямовувати петиції, скарги, листи в центральні і місцеві органи влади. У 1902 р. К. Трильовський очолив коломиїський осередок «Народної Волі». В подальшому товариство зосередилося на активній агітаційній діяльності серед селян стосовно виборчого права: дотримання на виборах у різні рівні законодавчих гілок влади, загального безпосереднього і таємного голосування; ліквідація куріальної системи і палати панів у Державній Раді; у справі додаткових виборів до Галицького крайового сейму підтримувати лише тих кандидатів, яких визначить головний провід Української радикальної партії. На радикальному повітовому вічі у м. Коломия, організованому «Народною Волею», яке відбулось 18 березня 1908 р. розглядалися такі питання: аналіз суспільно-політичної ситуації на Покутті і загалом у державі; посольські звіти депутатів-радикалів Державної Ради і Галицького крайового сейму; перегляд останніх сеймових виборів та виборчої реформи; звіт з діяльності «Народної Волі». Серед інших постанов «Народної Волі» варто виокремити такі: Русько-український клуб за сприяння радикалів має подбати про захист від переслідування владою українських «Січей» на Покутті і в Галичині; виголошено про впровадження загального, рівного, таємного і безпосереднього права голосування громадян до Галицького крайового сейму, повітових та громадських рад; мовлено про поділ державної ради краєвої у Львові на українську і польську. Подібні віча з такими ж закликами відбулися у інших населених пунктах Покуття: Березові, Залуччі, Кулачківцях, Винограді.

Віче, організоване за сприяння «Народної Волі» в будинку Народного Дому м. Коломиї 17 жовтня 1909 р. прийняло низку ухвал суспільно-політичного і освітнього характеру: жителі Покуття зобов'язані інформувати послів від Української радикальної партії в Державній Раді про порушення прав української мови в краї, готувати

відповідні скарги і петиції у міністерські органи Австро-Угорщини; у тих громадах, де є більшість українців, мають зосереджуватись тільки українські навчальні заклади; для українських навчальних закладів необхідно впорядкувати підручники в національному дусі, які мають сприяти патріотичному вихованню шкільної молоді; у тих районах, де переважають українці, в окружних шкільних радах мають працювати представники цієї національності; вимагалось створення українського університету у Львові і окремої української окружної шкільної ради [6, с. 76, 80–83]. Під час масового віча у Львові, 4 жовтня 1900 р., за участі великої кількості селянства, К. Трильовський виступив із доповіддю, де пояснював абсурдність ловецького закону від 1897 р. (за ним селянин не мав права охороняти свої посіви від диких звірів за допомогою вогнепальної зброї) [12, с. 111–112]. Саме на вічах кристалізувалася думка, народ складав свою програму, вирішував важливі питання та розвивав національну свідомість.

Будучи депутатом австрійського парламенту у Відні (1907, 1911) та Галицького сейму у Львові (1913) К. Трильовський проголошував промови, де зачіпав найрізноманітніші форми порушення чинного законодавства, законних прав та інтересів громадян крайовими та місцевими органами влади, викривав факти відсутності покарань винуватців службових зловживань, критикував дії окружного та повітового судів [12, с. 186]. Будучи послом до австрійського парламенту він вніс 135 запитів, які торкалися найрізноманітніших правових проблем: відшкодування державної шкоди, завданої повинню; право на володіння та користування зброєю пастухами для охорони свійських тварин; обов'язковість використання в судах при написанні протоколів та актів обвинувачення української мови; встановлення чіткого переліку предметів, які не можуть бути забрані у випадку стягнення податків; право та можливість українських військовослужбовців відзначати українські свята [8, с. 433–434]. Наслідком таких звернень було проведення відповідного слідства і зниження кількості зловживань з боку місцевої влади та землевласників [12, с. 164].

За сприяння К. Трильовського на залізничних квитках всіх залізничних станцій, що знаходилися на території Східної Галичини крім польської мови використовувалася також українська, що вказувало, що ці території є українськими [12, с. 218]. Крім того, завдяки професійним порадам К. Трильовського, у 1909 р. селянам Печеніжинського, Косівського і Калуського повітів селянам вдалося домогтись зменшення на чверть плату за користування державними пасовищами і збільшення кількості худоби, яку можна було випасати [12, с. 220–221]. У 1905–1907 рр., агітуючи за загальне виборче право, К. Трильовський висунув гасла безоплатної передачі селянам усієї землі та боротьби з клерикалізмом.

На початку XX століття Галичина займала перше місце серед провінцій Австро-Угорщини за кількістю юристів. Це обумовлювалося зростанням попиту на юридичні послуги наприкінці XIX століття. Потреба в українському адвокаті у повітах обумовлювалася зростаючою залежністю українського населення від тогочасних негативних впливів економічного життя Галичини: малоземелля, феодалних пережитків, необізнаності у майнових правах. Особливо прості селяни потерпали від лихварської практики орендарів та провокаційних дій пов'язаних з ними правників. Захист скривджених земель для молодих українських адвокатів став справою не тільки професійної, але й моральної етики. Молоді українські адвокати здійснюючи свою професійну діяльність, намагалися вести діловодство і правовий захист українською мовою, зрозумілою для їхніх клієн-

тів. Судові чиновники у таких випадках змушені були вести судовий процес українською мовою, згідно дозволених, але раніше ігнорованих на практиці адвокатами інших національностей, правил. Це було важливим для малограмотних українських селян, які вбачали в адвокатах захисників не тільки майнових чи соціальних, але й національних прав [3, с. 104–105].

Після прийняття у липні 1868 року постійного положення про адвокатуру, адвокати отримали незалежний правовий статус, не були держслужбовцями, а отже мали певну суспільну і матеріальну самостійність і незалежність від державних органів. Адвокати мали право окрім фахової роботи займатися політичною діяльністю, обиратися послами (депутатами), засновувати й очолювати громадські й господарські товариства чи спілки [4, с. 48]. Виступаючи захисниками інтересів селян, адвокати здобували популярність серед потенційних виборців. Так, у 1911 році із 24 депутатів-українців, обраних до австрійського парламенту, 12 працювали в адвокатурі [2].

Фахова діяльність К. Трильовського також була тісно переплетена з політичною. Свідченням цього була участь, у ролі захисника, у судовому процесі над українськими студентами (1911 р.), які домагалися відкриття українського університету у Львові, виступав захисником українських селян [8, с. 432–433]. Кирило Трильовський виступав захисником українського селянства у судах (часто на безоплатній основі), а також надаючи розголосу окремим справам щодо зловживання австрійсько-польської поліції, давав упевненість у можливості захисту своїм прав юридичним шляхом. Також К. Трильовський працював над справами щодо знущань над українцями в армії, збирав відповідні факти, які, будучи депутатом, представляв у парламенті. У зв'язку з цим, за спогадами К. Трильовського сама його поява в окремих місцевостях, змушувала старшин краще ставитися до вояків [12, с. 75]. Подібні дії формували в українського населення впевненість у справедливості виконання, дотримання норм права.

Теоретичний напрям у формуванні правової свідомості складається з численних промов К. Трильовського у парламенті та історико-публіцистичних нарисів: «Боротьба італійців за свободу та соборність» (1928), «Про велику Французьку революцію» (1913), «Російська цариця Катерина II» (1927). Проводячи паралелі між європейськими та українськими подіями, К. Трильовський робить висновок, що тільки після певних змін у правовій системі, появи достатньо великої кількості політично свідомих громадян, готових або мирними засобами або зі зброєю у руках боротися за свою свободу, можуть успішно розпочатися і розвиватися процеси національного відродження будь-якого поневоленого чи політично роздробленого народу [8, с. 438–439].

Висновки. Отже у другій половині XIX – на початку XX ст. формується нова генерація української світської еліти – адвокати, які поєднують професійну діяльність з громадсько-політичною та просвітницькою. Своєю діяльністю вони здійснюють реорганізацію національно-політичного, економічного і культурного життя Галичини. Серед таких був і К. Трильовський. Маючи необхідні професійні знання, а також матеріальні ресурси, він захищав права українців у судових установах, а також як політичний діяч відстоював національні інтереси у виборних органах австро-угорської держави. Така фахова і громадсько-політична діяльність сприяла становленню не тільки національної, але й правової свідомості галицьких українців, створювала передумови для боротьби за політичні свободи та поліпшення економічного стану народу, законними методами у рамках конституційного ладу Австро-Угорської імперії.

ЛІТЕРАТУРА

1. Андрусак Т. Роль «Просвіти» у розвитку української правової думки. *Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність* : зб. наук. пр. Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. Вип. 19. С. 160–164.
2. Дрогобицька О. *Адвокатська доба*. Чому в Галичині було найбільше юристів серед провінцій Австро-Угорщини. <https://report.if.ua/istoriya/advokatska-doba-chomu-v-galychyni-bulo-najbilshе-yurystiv-sered-provincij-avstro-ugorshchynu/>
3. Кобута С. Й. Професійна робота та матеріальні умови діяльності українських повітових адвокатів Галичини на рубежі XIX–XX століть. *Науковий і культурно-просвітній краєзнавчий часопис «Галичина»*. 2021. № 34. С. 103–116.
4. Кобута С. Й., Кобута Л. П. Політична і парламентська діяльність українських адвокатів Станиславщини (кін. XIX – початок XX ст.). *Вісник Прикарпатського університету. Політологія*. Івано-Франківськ: ЛІК, Вип.12. 2018. С. 46–57.
5. Козирев М. П. Чинники та форми деформації правосвідомості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ*. 2016. № 2. С. 196–206.
6. Королько А. Політичне товариство «Народна Воля» у м. Коломия: ідеологічні засади і практична діяльність (1893–1914 рр.). *Науковий вісник Чернівецького університету: Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини*. 2013. Вип. 676–677. С. 73–88.
7. Мисак Н. Галицькі адвокати наприкінці XIX – на початку XX століття: національна ідентифікація і професійна діяльність. *Україна-Польща: історична спадщина і суспільна свідомість* / відп. редактор Микола Литвин. Вип. 5. Львів : Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2012. С. 26–37.
8. Петрів М. Й. Українські адвокати: державні, громадські, політичні та культурноосвітні діячі кінця XIX – першої половини XX ст. Кн. 1. Київ: Вид-во «ЮСТІНІАН», 2014. 544 с.
9. Пінська О.С. Правова свідомість: загальна характеристика, основні риси та структура. *Форум права*. 2011. № 1. С. 784–788.
10. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник; пер. з рос. Х. : Консум, 2001. 656 с.
11. Ткаля О.В., Кутовий В.В. Правова культура та правова свідомість: взаємозалежність і взаємовплив. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. № 1. С. 38–41. URL: http://www.lsej.org.ua/1_2021/9.pdf. DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2021-1/7>
12. Трильовський К. З мого життя. Київ-Едмонтон: Канадський Інститут Українських Студій, 1999. 278 с.
13. Цимбалюк В.С., Гавловський В.Д., Гриценко В.В. та ін. Основи інформаційного права України : навч. посіб. / за ред. М.Я. Швеця, Р.А. Калужного та П.В. Мельника. Київ : Знання, 2004. 274 с. URL: <https://buklib.net/books/32596/>